

УДК 657.1:[004:658.871/.878]

РОЗРОБКА ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

МИКОЛА БЕНЬКО,
канд. екон. наук, доцент
кафедри бухгалтерського
обліку Київського
національного торговельно-
економічного університету

У статті запропоновано концепцію побудови робочого плану рахунків бухгалтерського обліку в автоматизованих системах. Доведено значення плану рахунків як інструменту в проектуванні внутрішньомашинної бази даних бухгалтерського обліку та інформаційного забезпечення управління. Визначено сутність інформаційного забезпечення в автоматизованих системах бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, план рахунків, інформаційне забезпечення, інформаційна технологія, інформаційна система.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система рахунків бухгалтерського обліку в умовах автоматизованої обробки інформації є основою всієї інформаційно-облікової системи забезпечення менеджменту торговельних підприємств. Тому вдосконалення робочого плану рахунків бухгалтерського обліку як одного із основних елементів організації інформаційного забезпечення управління є необхідною умовою ефективного управління. Проте до проблеми подальшого вдосконалення плану рахунків бухгалтерського обліку слід підходити обґрунтовано. Розширювати план рахунків доцільно тільки для підвищення аналітичних і контрольних функцій бухгалтерського обліку, а також для потреб менеджменту, оскільки надмірна кількість рахунків призводить до збільшення кількості бухгалтерських записів, затратності облікового процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що пов'язані з удосконаленням плану рахунків бухгалтерського обліку, порушувались у працях О. Брадула [1], С. Голова [2], А. Кузьмінського [3], М. Пушкаря [4], В. Сопка [5], В. Ткача і М. Ткача [6], Д. Чистова [7], В. Швеця [8] та ін. Однак удо-

сконалювалися лише окремі субрахунки відповідно до вимог господарюючих суб'єктів. Науково обґрунтована структурна побудова плану рахунків бухгалтерського обліку для автоматизованих систем бухгалтерського обліку (АСБО) підприємств торгівлі відсутня.

Мета статті – визначення місця і значення плану рахунків в інформаційному забезпеченні інформаційної системи (ІС) об'єкта управління. Запропоновано напрями вдосконалення плану рахунків бухгалтерського обліку в побудові АСБО торговельного підприємства.

Для розробки плану рахунків необхідно вирішити низку завдань, а саме:

1. Інформаційне забезпечення АСБО як об'єкт проектування в контексті розробки плану рахунків бухгалтерського обліку.

2. Проектування електронних ресурсів в інформаційному забезпеченні АСБО на основі плану рахунків бухгалтерського обліку.

3. Удосконалення плану рахунків бухгалтерського обліку як засобу проектування інформаційної облікової файлової системи АСБО.

Розглянемо ці завдання більш докладно.

1. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АСБО ЯК ОБ'ЄКТ ПРОЕКТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Кожна сучасна інформаційна технологія (ІТ), у тому числі технологія бухгалтерського обліку, орієнтована на обробку інформації певних типів і форм її подання. Форми інформації та ІТ їх створення наведено в таблиці.

Таблиця

ФОРМИ ІНФОРМАЦІЇ В ІТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Форми	Інформаційні технології
Дані обліку	Функціональні, предметні, системи програмування, СУБД, алгоритмічні мови, електронні таблиці
Текстова інформація	Текстові процесори, гіпертекстові системи
Статична графіка	Графічні редактори
Динамічна графіка	Інструментарій створення мультимедійних додатків (засоби анімації, засоби управління відеозображенням і звуком)
Анімація	
Відеозображення	
Звукова	

Відмінність ІТ полягає у формі інформації, що обробляється. ІТ бухгалтерського обліку (функціональні, предметні), контролю, аналізу оперують інформацією у формі даних.

У межах системи бухгалтерського обліку використовують ІТ первинного, поточного, узагальнюючого обліку. Ці технології оперують такими типами даних: дані первинного обліку, дані поточного обліку, дані узагальнюючого обліку.

Типи та форми інформації (даних) в ІС є його інформаційним забезпеченням, яке використовують у ІС спільно різні користувачі.

Під **інформаційним забезпеченням** розуміють сукупність форм документів різних видів призначення, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення і форм існування інформації, яка використовується в ІС під час її функціонування на об'єкті управління [9, с. 53–55].

М. Твердохліб дає таке визначення інформаційного забезпечення: «сукупність даних, виражених в показниках та інших інформаційних сукупностях, оброблених тими чи іншими засобами за певною методикою і задовольняючих певним вимогам керуючої системи» [10, с. 20].

Інформаційне забезпечення в АСБО підлягає систематизації та формалізованому опису і має бути організоване так, щоб досягти відповідних результатів [11, с. 52]:

- об'єктивного відображення перебігу господарських процесів на об'єкті управління;
- забезпечення достовірності облікової інформації, вивчення та аналіз існуючих інформаційних потоків і процесів обробки облікової інформації;

- врахування всього комплексу розв'язуваних завдань;

- поширення використання облікової інформації на всіх організаційних рівнях управління;
- забезпечення інформаційної сумісності АСБО з іншими різновидами автоматизованих інформаційних систем на об'єкті управління.

У проектуванні інформаційного забезпечення управління, з точки зору достовірності, об'єктивності показників, особливого значення набувають облікова політика торговельного підприємства і робочий план рахунків бухгалтерського обліку як її складова.

Положення про облікову політику і робочий план рахунків бухгалтерського обліку розглядають у контексті нормативної бази щодо реалізації рішень проектування змісту інформаційного забезпечення. Положення про облікову політику і план рахунків бухгалтерського обліку як його складова частина є основним індикатором стану інформаційного забезпечення (бази даних) бухгалтерського обліку в контексті офіційно встановленого порядку виконання інформаційних процедур обробки облікової інформації.

Міждержавний стандарт «Автоматизовані системи управління» [12] визначає **основні вимоги до інформаційного забезпечення**:

- інформаційне забезпечення має бути достатнім для виконання всіх функцій ІС, які автоматизуються, а також для кодування інформації, яку використовують на об'єкті управління та на вищому рівні (потрібно використовувати узгоджені класифікатори);
- інформаційне забезпечення ІС має бути поєднане з інформаційним забезпеченням інших систем, з якими воно взаємодіє;
- форми документів і відеокадрів, які вводяться

системою, мають відповідати вимогам стандартів, технічним характеристикам терміналів, а також погоджені із замовником;

➤ сукупність інформаційних масивів організують у вигляді бази даних на машинних носіях;

➤ інформаційне забезпечення має відповідати чинній нормативній базі;

➤ інформаційне забезпечення має відповідати рішенням щодо обсягів, розміщення й форм існування інформації в АСБО;

➤ інформаційне забезпечення має бути регулярним, ритмічним щодо надходження, збору, передачі, своєчасної обробки необхідної інформації. Для цього визначають інтервали часу, протягом яких надходитиме необхідна інформація, і терміни її обробки. Недотримання цих інтервалів і термінів роблять отриману і оброблену інформацію непотрібною;

➤ повнота отриманої інформації. Повнота інформації для керуючої системи визначається заздалегідь і має охоплювати повністю стан керованої системи за всіма показниками управління. Збір інформації, яка не застосовується в управлінні, ускладнює процес управління;

➤ своєчасна передача прийнятих рішень (зворотний зв'язок) від керованої до керуючої системи;

➤ інші вимоги.

Такі самі вимоги і основні принципи створення інформаційного забезпечення АСБО визначені у працях Т. Писаревської [11, с. 52], М. Твердохліба [10, с. 20–21], В. Шквіра [9, с. 53–55].

Принципи інформаційного забезпечення такі:

- цілісність;
- достовірність;
- контроль;
- захист від несанкціонованого доступу;

- єдність і гнучкість;
- стандартизація та уніфікація;
- адаптивність;
- мінімізація введення і виведення облікових даних тощо.

У створенні інформаційного забезпечення АСБО застосовують такі підходи: аналіз сутностей – підхід «згори – вниз»; синтез атрибутів – підхід «знизу – вгору». Кожен із них має переваги та вади і визначається виходячи з потреб проектування конкретної АСБО.

На нашу думку, для створення АСБО зі складною структурою доцільно використати підхід «аналіз сутностей», а для АСБО з нескладною структурою – «синтез атрибутів».

Проектування інформаційного забезпечення АСБО передбачає [11, с. 52–53]:

- ◆ розробку методичних основ організації інформаційного забезпечення;
- ◆ створення єдиної системи класифікації та кодування облікової інформації;
- ◆ розробку локальних класифікаторів;
- ◆ створення автоматизованої системи ведення класифікаторів;
- ◆ уніфікацію та стандартизацію документів;
- ◆ визначення обсягів і потоків облікової інформації;
- ◆ вибір носіїв інформації та визначення змісту й порядку розміщення інформації на машинних носіях;
- ◆ визначення структури, складу та змісту бази даних;
- ◆ формування і ведення бази даних;
- ◆ вибір способів контролю та коригування бази даних;
- ◆ уніфікацію мови запитів і опису даних.

Отже, інформаційне забезпечення АСБО є сукупністю засобів і методів побудови та організації інформаційної бази даних. Під інформаційною базою даних слід розуміти сукупність упорядкованої облікової інформації, що використовується при функціонуванні АСБО. План рахунків бухгалтерського обліку відіграє важливу роль у проектуванні інформаційної бази управління.

2. ПРОЕКТУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АСБО НА ОСНОВІ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Ознакою, що об'єднує всі новітні інформаційні технології (НІТ), є їх здатність утворювати інтегровані системи, які включають різні технології, та опе-

рувати електронними інформаційними ресурсами.

Поняття *«ресурси»* означає основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовують для досягнення конкретних цілей економічного розвитку.

Система будь-якого рівня охоплює такі ресурси: природні, технічні, технологічні, кадрові, просторо-

ві, часові, структурно-організаційні, інформаційні, фінансові, нематеріальні тощо [13, с. 27].

Наукова спільнота, НІТ визначають специфічний вид ресурсів – *електронні ресурси*. Національною програмою інформатизації формуванню електронних ресурсів приділяється велика увага як на рівні держави, так і на рівні підприємств [14–16].

Електронні інформаційні ресурси визначаються як документована сукупність відомостей, які функціонують в оперативному режимі, збираються, опрацьовуються, зберігаються й передаються за допомогою електронних та програмних засобів для задоволення інформаційних потреб фізичних і юридичних осіб. Тобто це документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів [16].

Носіями електронних даних є електронні документи [17, с. 13–17].

В АСБО електронні ресурси формуються у вигляді даних первинного, поточного і узагальнюючого обліку. Ці дані існують у **п'яти видах файлової системи внутрішньомашинної бази даних**:

1) допоміжна файлова система форм первинного обліку господарських операцій, у тому числі електронних;

2) довідкова файлова система (нормативно-довідкова інформація, константи);

3) інформаційна облікова файлова система (записи в системі багаторівневого аналітичного і синтетичного обліку електронного, детального журналу реєстрації господарських операцій);

4) файлова система вихідної (підсумкової) інформації (звітність);

5) архівні дані.

У проектуванні внутрішньомашинної бази даних бухгалтерського обліку (електронних ресурсів) важлива роль відводиться плану рахунків бухгалтерського обліку.

3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ЗАСОБУ ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБЛІКОВОЇ ФАЙЛОВОЇ СИСТЕМИ АСБО

Робочий план рахунків бухгалтерського обліку в АСБО є одночасно елементом нормативно-довідкової файлової системи, засобом формування інформаційної облікової файлової системи (бази даних поточного обліку) і вихідної файлової системи (звітності).

На кожному підприємстві затверджений державними органами єдиний План рахунків має бути деталізований для поточних потреб управління. Конкретизація здійснюється відповідно до технологічних та організаційних особливостей того чи іншого підприємства.

Під час розробки робочого плану рахунків використовують єдиний План рахунків, Інструкцію про його застосування, різні нормативні акти, які стосуються обліку окремих об'єктів господарювання (основних засобів, запасів тощо).

Після цього складають систематизований перелік об'єктів поточного обліку. Кожному об'єкту, групі, підгрупі, субпідгрупі присвоюють порядковий номер. Виходячи з порядкового номера об'єкта найбільшої підгрупи, номерів груп установлюють номер для кожного об'єкта і заносять його в перелік.

Кожен синтетичний рахунок плану рахунків бухгалтерського обліку є складним інформаційним комплексом. На синтетичних рахунках, з одного боку, формуються узагальнені показники для звітності, а з іншого – ті самі показники деталізуються в системі аналітичних рахунків і субрахунків кожного рахунку.

План рахунків бухгалтерського обліку є засобом управління. Він сприяє здійсненню таких основних управлінських функцій, як поточний облік, контроль, аналіз, регулювання, планування. План рахунків містить економічно і юридично повноцінну та взаємопов'язану інформацію про ресурси, характер їх участі в кругообігу засобів і особливості господарських процесів. Рахунки бухгалтерського обліку є класифікаційними ознаками узагальнюючих показників, що характеризують рух ресурсів, капіталу, результатів господарської діяльності підприємства і його внутрішніх підрозділів [10, с. 176].

В АСБО сутність рахунків бухгалтерського обліку не змінюється. Змінюється лише характер облікових процедур (облікової реєстрації).

У бухгалтерському обліку існують три рівні систематизації інформації, що виконують свої завдання в управлінні торговельними підприємствами.

На першому (вищому) рівні типового плану рахунків розміщені синтетичні рахунки (рахунки першого порядку), на *другому* – субрахунки (рахунки другого порядку), на *третьому* – формуються, як правило, аналітичні рахунки.

О. Брадул [1] зазначає, що склад типового плану рахунків бухгалтерського обліку не відповідає принципу, що всі статті звітності підприємства заповнюються на основі залишків синтетичних рахунків. Існують статті форм звітності, які формуються на основі даних субрахунків або підсумкових даних аналітичних рахунків. Численні вибірки і перегрупування інформації можуть спричинити викривлення звітних показників.

Ще гірша ситуація при формуванні довільної (управлінської) звітності – специфічної вибірки інформації та подання її у специфічній формі. Збільшення кількості субрахунків дасть змогу отримувати

показники, необхідні для формування такої внутрішньогосподарської звітності.

Слід зазначити, що проблема застосування програмного забезпечення класу універсальних інтегрованих систем (типові проектні рішення) вирішується шляхом організації багатомірного аналітичного обліку.

Однак у господарських одиницях типу холдингу, корпорації при створенні корпоративних автоматизованих систем можливості багатомірного аналітичного обліку немає. Тому потрібна розробка робочого плану рахунків за принципом багаторівневих субрахунків з можливістю організації однорівневого аналітичного обліку.

Отже, облікова інформація в системі такої побудови рахунків бухгалтерського обліку набуває багатогатого призначення і використання.

Тільки приблизно одна п'ята частина типового плану рахунків бухгалтерського обліку використовується при виконанні суміжних з бухгалтерським обліком функцій управління. Тому розподіл синтетичних рахунків за економіко-правовим змістом об'єктів управління полегшить групування інформації.

Деталізація облікової інформації в додаткових субрахунках, як зрештою і додаткових синтетичних рахунках, має обумовлюватися підвищенням аналітичних і контрольних функцій бухгалтерського обліку, а також потребою в ній менеджменту. За основу слід брати показники форм звітності.

При розробці плану рахунків треба виходити з того, щоб на базі даних синтетичних рахунків і субрахунків різного рівня формувалися статті бухгалтерської звітності та показники для складання інших форм звітності, необхідних для потреб всередині економічного об'єкта, з урахуванням показників, що мають важливе значення для потреб оперативного управління.

Відповідно до вимог АСБО корпоративної інформаційної системи рекомендується восьмизначний код рахунку бухгалтерського обліку. Код слід фор-

мувати за комбінованою системою.

На першому етапі їх застосування аналізують, як використовуваний рахунок гарантує формування звітної статті (при цьому мають на увазі детальне ознайомлення з набором субрахунків першого порядку з метою отримання найповніших даних про затребувані з боку регламентованої звітності аспекти групування показників) – це перший і другий знаки (вищі розряди) рахунку та третій знак.

На другому етапі для формування показників у цілях управління об'єктами бухгалтерського обліку аналізують субрахунки другого і третього порядків, що мають відповідно трьох- і двозначне кодування.

У субрахунках другого порядку з трьохзначним кодуванням класифікацію інформації здійснюють фасетним або ієрархічним методом. При цьому визначають групу об'єктів аналітичного обліку, що відносяться до субрахунків другого порядку – четвертий, п'ятий, шостий знак.

У субрахунках третього порядку задається організація аналітичного обліку з визначенням номера необхідного довідника (виду) об'єктів аналітичного обліку та найменування чи коду аналітичного рахунку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План рахунків характеризується динамічністю й адаптивністю. Це важлива умова ефективності системи рахунків в умовах АСБО для формування показників, що змінюються залежно від вимог управлінських функцій.

План рахунків є універсальним – зміцнює аналітичні та контрольні функції бухгалтерського обліку та уніфікованим – уніфікує номенклатуру в масштабі об'єднання підприємств.

План рахунків забезпечує повноту і місткість наявної інформації для задоволення вимог показників тактичного і стратегічного аналізу та контролю, характеризується оперативністю (формування форм звітності в реальному масштабі часу) і здатністю здійснювати контроль за процесом діяльності.

В основу побудови плану рахунків бухгалтерського обліку покладено можливість певної свободи для отримання вихідної інформації для потреб управління, що є напрямом подальших наукових досліджень у його розробці для практичних потреб.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Брадул О.М.** Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: [монографія] / О.М. Брадул. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 356 с.
2. **Голов С.Ф.** Бухгалтерський облік: від рахівництва до інтегрованої інформаційної системи // Бухгалтерський облік і аудит. – 1998. – № 5. – С. 9–17.
3. **Кузьмінський А.** Концепція національного плану рахунків бухгалтерського обліку в Україні / А. Кузьмінський, В. Сопко, В. Єфіменко, С. Голов, Е. Бімані // Бухгалтерський облік і аудит. – 1994. – № 1. – С. 4–9.
4. **Пушкар М.С.** Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): [монографія] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Екон. думка, 1999. – 422 с.
5. **Сопко В.В.** Каким будет новый украинский план счетов / В.В. Сопко // Бизнес. – 1995, 17 янв. – С. 21–27.
6. **Ткач В.Й.** Международная система учета и отчетности / В.Й. Ткач, М.В. Ткач. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
7. **Чистов Д.В.** Формы и методы представления знаний в информационных технологиях бухгалтерского учета: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра экон. наук / Д.В. Чистов. – М.: Финансовая академия при правительстве РФ, 1996. – 32 с.
8. **Швець В.** План рахунків у контексті реформи бухгалтерського обліку в Україні / В. Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999. – № 4. – С. 3–4.
9. **Шквір В.Д.** Інформаційні системи і технології в обліку: [навч. посіб.] / В.Д. Шквір, А.Г. Загородній, О.С. Височан. – Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2003. – 268 с.
10. **Твердохліб М.Г.** Інформаційне забезпечення менеджменту: [навч. посіб.] / М.Г. Твердохліб. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с.
11. **Писаревська Т.А.** Інформаційні системи обліку та аудиту: [навч. посіб.] / Т.А. Писаревська. – К.: КНЕУ, 2004. – 369 с.
12. **Единая система стандартов автоматизированных систем управления.** Автоматизированные системы управления. Общие требования: ГОСТ 24.104-85. – (Міждержавний стандарт).
13. **Левицька С.О.** Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій: [монографія] / С.О. Левицька. – Рівне: НУВГП, 2005. – 340 с.
14. **Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації»:** Закон України від 13.09.2001 р. № 2684 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1.
15. **Про концепцію** Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28.
16. **Про Національну** програму інформатизації: Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28.
17. **Білуха М.** Основні напрямки розвитку обліку та контролю за електронною технологією в XXI столітті / М. Білуха // Вісн. КНТЕУ. – 2005. – № 3. – С. 13–17.

В статтю предложена концепция построения рабочего плана счетов бухгалтерского учета в автоматизированных системах. Доказано значение плана счетов как инструмента в проектировании внутримашинной базы данных бухгалтерского учета и информационного обеспечения управления. Определена сущность информационного обеспечения в автоматизированных системах бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, план счетов, информационное обеспечение, информационная технология, информационная система.

This article proposes the concept of building a working chart of accounts in automated systems. Proved the value of chart of account as a tool designing of an intramachine database of accounting and information management software. The essence of information support in the automated systems of accounting is defined.